

Lilijana: Meni. Kraljični iz orientalske pravljice. Sama bom diktirala. Pa bo vse tako, kakor da ste vi napisali. (*Mu položi roko na pisalno mizo in da pero v roko.*)

Pavel (*je ostal miren. Ob nenavadnem diktatu samo začudeno gleda.*)

Lilijana (*se je še bolj približala*): Tako bova zapisala: Lilijana, draga neznanka, iskren in ljub in drag pozdrav! V svoji sobi sem in ti si ob meni. Čutim tvoj dih in slišim utripanje tvojega srca. In te kličem. Tisočkrat mučeno hrepenenje po beli ženski roki se je vzbudilo in nikoli več umreti ne bo moglo. Brez tebe mi bo ves svet eno samo neizmerno pokopališče. Vsaka beseda bo bolela, ker ne bo razodela resnice, ki jo nosim v svojem srcu. Hočem živeti. Hočem biti vesel in srečen. Pridi! Prinesi v moj dom toploto ljubeče žene. Potem bo vse drugače. Še rože na oknu bodo veselejše. Pero, s katerim pišem, bo lepše pisalo, ako se ga bo dotaknila tvoja ljubeča skrb.

Pavel (*komaj slišno prekine Lilijanino pismo*): Pojdite sedaj...

Lilijana: Niste prav povedali. Srce je reklo: Ostani... (*Se skloni prav blizu k njemu. Potem gre naglo k oknu in začne spuščati zaveso.*)

Pavel (*nekam izgubljeno*): Kaj delate, Lilijana?

Lilijana: Zastiram okna. Najin svet je še vedno prevelik. Zagrnila bom okna, da misel ne bo mogla ubežati. Da vas spomini ne bodo več mučili. Da boste videli samo moje goreče oči.

(*Zastor naglo pada.*)

TINE DEBELJAK

PROBLEM ALEKSANDRA SERGEJEVIČA PUŠKINA

Za stoletnico njegove smrti 10. februarja 1937

Le redkokdaj je bil kak pesnik tako slavljen, ko Puškin ob stoletnici svoje tragične smrti. Nam Slovanom mora biti le v velik ponos, da se letos ves svet ozira na tega največjega slovanskega pesnika in si ga skuša prilastiti, primerjajoč ga z Goethejem in Dantejem, z največjimi umetniki vseh časov. Saj bere danes 87 narodov njegove pesmi v svojem jeziku, kar je vsekakor najtrdnejša legitimacija svetovnega pomena ter obenem izpričevalo neumrjočega genija. Sicer smo prepričani, da nekaj odstotkov letošnjih slavnosti — ne slave — gre na račun posebnih razmer, v katerih proslavlja ta žalostni jubilej njegova domovina, ki s čudovito vnemo slavi tega plemiča, ponašajočega se s šeststoletno tradicijo, stoječega ves čas v taboru aristokracije ali vsaj začetnega meščanstva, zmernega upornika in

uniformiranega služabnika carjev, njega, ki je dozdej vrgel najbolj trpke zaničljivke v obraz vsej tisti »tolpi«, nezreli za umetnost, to sveto božico:

Umolkni, narod otopel,
podložnik, suženj stisk in del,
neznosen zemlje si mrčes
in ne ponosen sin nebes!

Pojdite proč — kaj me budite?
Kaj mar poetu je do vas?
Lahko v razvratu skamenite,
ne oživi vas lire glas.
Ste mrtve duše kakor grobi!
O, v vaši gluposti in zlobi
deležni ste bilí odslej
le biča, ječ, vrvi in vej.
Dovolj za vas, neumna čreda!
Na ulicah smetjã, nereda
je polno — kdo ga skida stran?
Naj svoj poklic pozabi mar
in žrtvovanje in oltar
in metlo vzame žrec naj v dlan?
Ne za koristi, ne za bitve,
za blagor ne ponižanih —
mi smo rojeni za molitve,
za sladke zvoke in navdih!

Vemo in razumljivo se nam zdi, da je zato prvi rod prevratne komunistične pisateljske generacije odločno odklanjal Puškina prav zaradi tega aristokratskega duha po geslu: »Sbrosim Puškina s korablji sovremennosti!« — »Vrzimo Puškina z ladje sodobnosti!«, kar je poudaril na letošnjem jubilejnem sestanku pisateljev SSSR (22. febr.) pisatelj Surkov, podčrtavajoč, da »je sovjetska poezija prešla tudi to dobo takega nihilističnega razmerja k Puškinovi dedščini« (Literaturnaja gazeta 1937, nr. 11). Dejstvo pa, da ga petnajst let po tej prvi antipuškinski generaciji slavi v tako gigantski obliki prav ta Rusija, domovina pesnikova, ki jo je on ponosno zaničeval in trpko ljubil, da izdaja danes v ogromnih količinah ljudske izdaje pesnikovih del, da ga že tedne in tedne predstavljajo gledališča, dajejo radio in koncerti ter da ga je oficialna proslava na dan obletnice tudi ideološko proglasila »Puškin je naš in ne damo ga nikomur na svetu«, (E. Solokin, Pismo iz Moskve, »Venkov«, 25. II. 1937), to dejstvo pomeni na eni strani gotovo enostransko prisvajanje pesnikovega svobodnega duha, ki po svojem bistvu ni bil nikoli aktivni revolucionar, vedno pa nasprotnik vsakega nasilja od zgoraj in spodaj, na drugi strani pa je pozitiven znak, pričajoč, da se je kot še nikdar v ruski zgodovini prebudila in prosvetila tudi nekdanj brezoblična »tolpa«, ki je po sto letih prav njemu postavila v teh dneh temeljni kamen za nov spomenik, ki bo višji nad carskimi in narejen z rokami. Poleg tega je tudi še znak, da se je v vodstvu teh ogromnih množic zbudila velika težnja po avtohtoni narodni zavesti, po vrnitvi k živim virom stare

ruske kulture ter po potrditvi tudi take »čiste« umetnosti kot poudarka potrebne človeške vrednote ustvarjajočega duha. Ta vrnitev k pravi umetnosti, nazaj k narodni tradiciji, ki jo sluteno oznanja veliki kritik Šalda, pišoč v zadnji številki svojih »Zapiskov« (1937, št. 4-5): »Rusija se zdaj historizira. Rusija se vdaja zelo strastnemu nacionalizmu. Iz Rusije se polagoma ustvarja narodna država, ki se že naslanja in se bo še bolj naslonila na preteklost,« ta vrnitev daje brez dvoma največji pomen letošnjim Puškinovim proslavam tako v Rusiji, kakor tudi izven nje. V tej slavnosti sta se z emigrantsko Rusijo našla oba razdvojena dela v dnu samosvoje kulture večnega, nedeljenega Naroda. Pri tem moramo pomniti tudi še to, da Puškin ni kak mistični Dostojevskij, temveč duh, potrjujoč z vso umetniško močjo tozemskost, kar vsekakor pomaga do kvantitativne popularnosti, poleg kvalitativne, v kateri bo Puškin živel vedno v novi slavi, »dokler poslednji bo še Pesnik živ«, ki bo — po njegovi veliki veri — o n s a m.

I

»Rossija vošla v Evropu kak spuščenyj korablj.«

A. S. Puškin

Tako se je l. 1834 izrazil Puškin, pišoč v članku »o nepomembnosti ruske književnosti«, o pomenu Petra Velikega. »Rusija je splavala v Evropo ko izpuščena ladja« — prav te besede moremo tudi v celoti postaviti na čelo poglavja o Puškinu-pesniku. Če je Peter Veliki reformiral rusko družbo in jo v vrtoglavem sunku zaobrnil ostro v smer k Evropi in njenemu prosvetljenemu duhu, je pesnik Aleksander Sergejevič Puškin prvi duhovni plod te nove evropske orientacije, prvi resnično evropski duh, ki mu manjkajo — po mnenju izvenruske Evrope — najbolj tipične črte ruskega narodnega značaja, namreč nihanje med dvema velikima skrajnostima — med anarhističnim nihilizmom na eni strani in apokaliptičnim mysticismom na drugi, ki je nam danes po Tolstem in Dostojevskem tako značilna črta ruskega narodnega genija. Ruska duša se je v poznejših naslednikih pokazala kot dualistična, padajoča iz ekstrema v ekstrem, iščoča Boga ali pa se boreča proti njemu, ni pa bila ravnodušna, umirjena, harmonična. Krist in Antikrist — sta tečaja ruske duše, kakor jo je razumel Dostojevskij, veliki genij ruskega vsečloveškega duhovnega trpljenja, in ga po njem oznanjata Merežkovskij in Berdjaev (Mirosozrcanie Dostoevskago, Praga 1923). Lednicki (Puszkin) je mnenja, da je ta dualizem posledica dejstva, da Rusija ni doživela zapadne renesanse, ki je krščanski supranaturalizem prelila preko antičnega naturalizma v realistični svetovni nazor, temveč je ostala v bizantinskem skrajnem dualizmu. Renesančni humanizem, ki bi postavil harmonično osebnost, čutnost zvezano z idealizmom, je v ruski duhovni zgodovini redek pojav. Morda je Puškin edini od ruskih velikih ljudi, ki je ostal vseskozi tak renesančni duh, evropsko

antični človek, prosvetljeni humanist, verujoč v sončno življenje, v usodo in nravni zakon v vesti, ki ni doživljal strahu pred pojavom smrti, temveč čutil vedno le samo občudovanje in pesniško navdušenje pred pojavi življenja in njega neizbežno naravno usodnostjo, ki jo je pričakoval z razumsko stoičnostjo brez vsake mistike in metafizike. Zemlja, človek in vest — to so tri trdne in edine točke njegovega sveta, ki se mu je ves in vsekdar spreminjal in razodeval v pesmi, ki mu je bila življenje in življenje pesem.

Ni se čuditi, da je Puškin postal tak racionalističen humanist, saj je bila njegova vzgoja od vsega početka naslonjena na francoske enciklopediste ter je bil zlasti Voltaire malik ne samo mladega gimnazijca v pesniškem Carskem selu (ki se od letos dalje imenuje — »Puškinovo«), kjer je še bolj ko v domačem krogu prišel pod odločujoči vpliv francoskega liberalizma, temveč mu je ostal kot osnovna usedlina v duši do konca. Zanimivo je, da se je že takrat ravnatelj izrazil, da je »brez vere in brez vzgoje«, dasi vsi potrjujejo njegovo dobrodušnost, ter je tudi Puškin sam tedaj napisal svoj epitaf:

Tu Puškin pokopan je, z Muzo mlado
v lenobi se ljubezni je navžil,
ni delal dobro — toda v duši svoji
je, bogme, dober človek bil. (1815).

Poleg dobrosrčnosti opisujejo vsi tudi njegovo strastnost, nestalnost, občutljivost in slavoljubje, kar pripisujejo deloma njegovemu znanemu abesinskemu pokolenju, ki mu je že tako dalo izrazit mulatski izraz, na kar je bil samo ponosen. Tako je že njegova licejska pesem anakreontska, vesela, svobodomiselna in svobodoljubna, zavestno voltairjanska, kar je bila še prva leta po vstopu v službo v zunanje ministrstvo, in je bila še vsa odziv francoske revolucije. Zadnji ostanek tega prvotnega voltairjanstva je l. 1821 napisana anti-religiozna blasfemična pesnitev »G a b r i e l a d a« (Gavriliada), v kateri parodira dogmo o Marijinem Oznanjenju na najbolj blasfemičen način, tako da v Rusiji ni bila tiskana vse do l. 1920. Ob njej se je letos pomenljivo vprašal Brückner (Slawische Rundschau), kam bi prišel Puškin brez spremembe peterburškega miljeja? Sicer je tudi l. 1824 bil odpuščen iz službe in poslan v provinco, očetu pod nadzorstvo — zaradi politične sumljivosti in zaradi ateizma, ki se je tedaj, v času Aleksandrovega misticizma, kaznoval kakor zločin proti državi. V pismu, ki ga je policija zajela, je pisal iz Odese (marca 1824): »...berem biblijo, pa sveti duh mi ne prija ter dajem prednost Goetheju in Shakespearu... Zdaj se učim čistega ateizma. Tu je neki Anglež, neznan filozof, edini pameten ateist, ki sem ga srečal. Napisal je 1000 listov, da bi dokazal, da ne more biti razumnega bitja, ki bi ustvarilo in vladalo svet, mimogrede pa pobija tudi slabe dokaze o nesmrtnosti duše. Sistem ni sicer zelo razveseljiv, kakor se splošno misli, toda na nesrečo bolj od vseh

resničen.« To bi bil morda eden zadnjih dokumentov čiste antireligiozne pesnikove izpovedi.

Nasprotno vemo, da je napisal tudi pesmi, drame in prozo, v katerih ni čutiti samo nekega prosvetljenega razumskega deizma, ampak že pravo rahlo metafiziko, tako vzdih »Ob samostanu v Kazbeku«, »Molitev« ali »Spomin«, kjer opisuje nočni privid svojega izgubljenega življenja:

tedaj življenje svoje z gnusom berem v noč
in kolnem in se v strahu vijem,
zgrozim se, trepetam solze lijoč —
a vrst bolestnih ne izmijem.

...in slišim svojih drugov nove klice spet
na Bakha, Venere češčenje,
in srcu mojemu prinaša hladni svet
neodjenljivo le trpljenje.

In ni mi pomoči — kar tiho pred menó
začutim dveh postav stopinje,
dve senci dragi — o, dva čudežno
poslana angela iz dobe še detinje...

glej, s krili belimi, z ognjenim mečem sta
mi v bran stopila — o, in ta svetloba!
in v nemem mi jeziku pričata oba
o tajni sreče in skrivnosti groba... (1828).

Prav tedaj je pisal tudi Stanse metropolitu Filaretu, kjer se prav tako izpoveduje svojega praznega življenja ter priznava, da »je potoke lil solza« ter »da je njegovim ranam bil tvojih besedi blagolasni potok balzam« in

v tvojem ognju duša vneta
zavrgla je ta bedni svet
in harfo angelsko prebira
zdaj v sveti grozi tvoj poet.

Od dobe v Mihajlovskem je vedno bolj razumeval tudi ruski religiozni svet, kar priča ne v mali meri tudi znameniti prizor Pimena v »Borisu Godunovu«. Posebno v zadnjih letih, ko se je v svojem romantičnem historizmu, v ljubezni po obsegu čim več dob in krajev, zagledal nekako v srednji vek in njega dušo, je spesnil prekrasno gotsko pesem o vitezu, zaljubljenem edino v Marijo, ki je s hvalospevi na njeno ime »Lumen coeli! Sancta rosa!« v križarskih vojskah premagoval mohamedance. Prav to pesem iz »Slik iz viteških dob« je s čudovito metafizično intuicijo dal Dostojevskij deklamirati Aglaji v »Idiotu«. Prav tako je Puškin spravil v verze »Očenaš« ter molitev Efrema Sirskega (1836), ki se poje v cerkvi v času velikega posta, ter mu je »od vseh molitev od nekdanj najbolj ugajala«. Saj je bila tudi ena zadnjih pesmi (pri Tomaševskem je navedena kot zadnja) pesem na Kristusa in njegovo smrt s kontrastom: ob smrti sta stali